

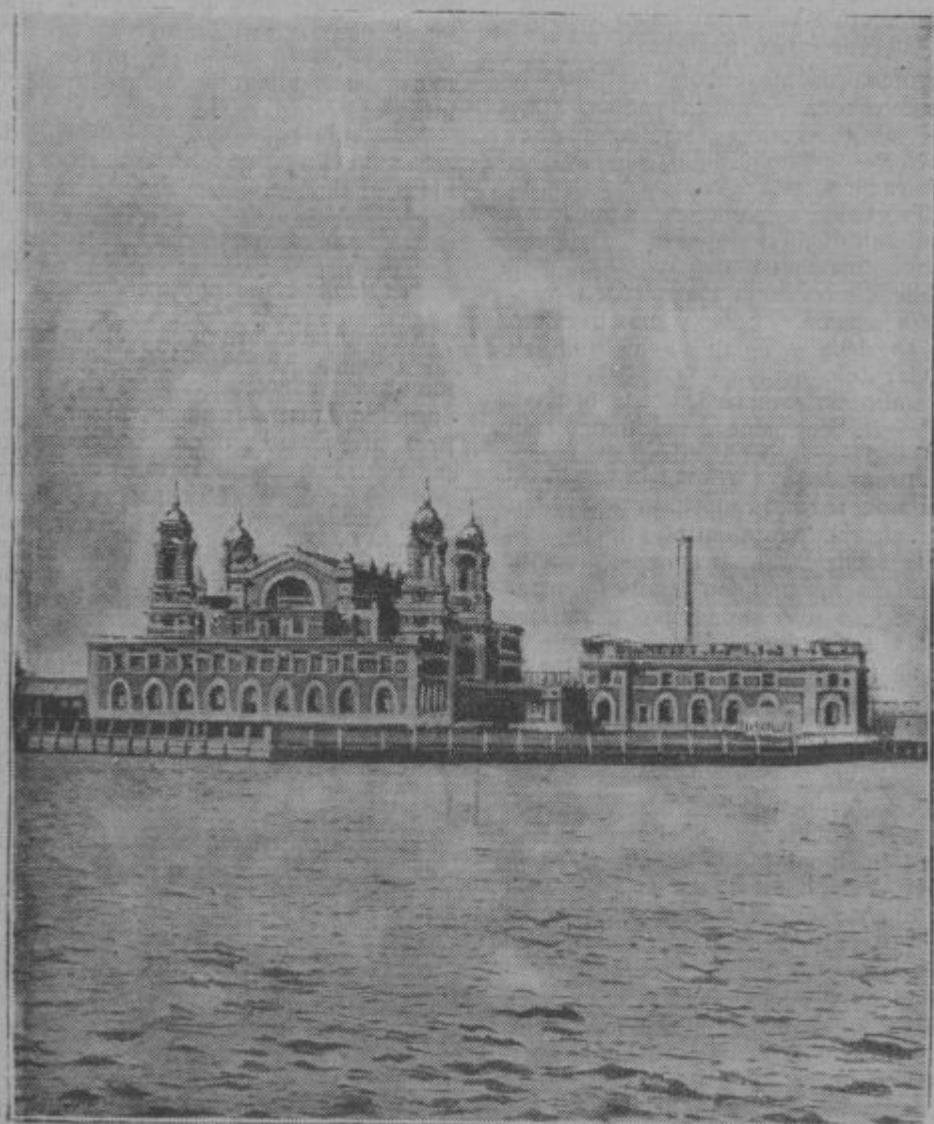
ŽIVLJENJE IN SVET.

Tedenska priloga „Jutra“

Štev. 7.

V Ljubljani, dne 19. februarja 1927.

Leto I.

Ignotus:

Kako je postal Edison izumitelj.

Amerika — šola energije.

V življenju je veliko vredno, če imaš talent, še več, ako si vrhu tega telesno zdrav in krepak; največje premoženje pa imaš v sebi, če si obdarjen, razen z omenjenim, še z odločno voljo in energijo, ki se ne ustraši nobene težave in ne omaga pred nobeno nalogo.

Talent prineseš s seboj na svet. Pogoje telesnega zdravja ponajveč tudi (zdravi stariši), prav tako pogoje za močno voljo. Vendar pa zadnjih v najmanjši meri. Voljo si lahko vzgojiš, mož energije lahko postaneš.

Evropski načini vzgoje izvirajo iz srednjeveškega enotnega načina, ki je veljal takrat skoro v vsej Evropi. Seveda le v omikanih slojih. Ta način je danes različno prikrojen, izpopolnjen po načelih velikih vzgojiteljev in mislecev in po zahtevah sodobnega življenja. Njegova značilnost je, da se najbolj nagiblje k razvijanju talenta, k razširjenju znanja. Šele v nainovejšem času se deca v šolah vzgaja tudi za zdravje. Zelo malo pa si vzgaja voljo, zelo slabo skrbe naše šole, da bi pošiljale v življenje energične ljudi. Tudi sicer je naše življenje, zlasti še javno, tako prepreženo s tradicijami, starimi navadami, oziri, predpisi in z uradnimi ukrepi, da talentirani ljudje, ki nimajo sredstev, le prepigostno omahnejo in se neusmiljeno izgube v nižavah, ako se niso samj vzgojili za življenje, t. j. če nimajo dovolj energije in značaja.

Moj namen ni, da bi govoril o vzgoji. Le na eno bi še opozoril čitatelja: Ali ni čudno, da so najboljše in največje ljudi vzgojile matere, ki niso poznale vzgojnih problemov? Ali se niso vsi slovenski velikani odzibali v kmečkih hišah? In zopet — ali nam ne kažejo primeri velikih mest, da se meščanski sloji kljub vsem vzgojnim sredstvom kmalu izrode in jih mora nadomestiti dotok s kmetov?

Življenje je velika šola, večja od vseh šolnikov in pedagoških sistemov. Šolska soba ti daje znanje, ali kaj je mrtvo znanje brez oživljajoče volje, brez močne energije, ki rodi dejanja?

Nekdo je nazval Ameriko šolo energije. Prav je imel. Cele strani, ne, cele

knjige bi lahko napolnili s primeri, kake ljudi je vzgojil sam način ameriškega življenja. Ne trdimo, da je vse to čisto zlato, da v Evropi ni marsikaj boljše. Ali nekaj moramo pustiti Američanom, nekaj, kar nam je lahko vzor: vzgajajo se za življenje, jačajo si voljo, utrjujejo značaj. Kdor ima talent in močno voljo, se prerije kvišku. Ne vprašajo te za izpričevala, temveč za to, kaj in koliko veš in znaš.

V Ameriki je izpodrsnilo že marsikateremu evropskemu doktorju, prišel pa je na površje, do ugleda in slave marsikak Evropec, ki je prinesel čez morje zgolj talent in voljo. In nič izpričeval.

Mnogemu našemu človeku se je storilo milo, ko je zašel v ameriške razmere in doživel težka razočaranja. Bila so posledica naše vzgoje, ki človeka preveč pomehkuži.

Otrok, ki ne obeta nič prida.

Namenil sem pripovedovati o mladosti Tomaža Alve Edisona, ki je slavil minuli teden 80letnico življenja. Naj se čitatelj ne ustraši; ne bi hotel še enkrat pregrevati tistih življenjepisnih podatkov, ki so jih priobčili že razni dnevniki. Ali v življenju tega Američana so nekatere reči, ki bi jih moral poznati vsak naš človek. Letnice izgubijo s človekom vred svojo neposredno veljavo, ali to, kar je ustvaril za druge, za narod, za človeštvo, ne mine. Tudi tega ne bomo izčrpali, ko govorimo o Edisonu, dovolj pa bo, če dobimo od njega vsaj nekoliko vzpodbud.

Tomaž Elva Edison, največji ameriški izumitelj, se je rodil v revščini. Njegova mati je bila preprosta vzgojiteljica. Iz njegove mladosti je najvažnejše dvoje: Bil je zelo nemiren deček, ki ga povprečen Evropec ne bi štel med pridne; dejal bi, da je razposajen, podivjan, slabo vzgojen in da ne obeta nič dobrega. Druga važna lastnost je bila: rad je čital knjige. V svojih spominih pripoveduje, da so mu bile ure, ki jih je prebil z materjo pri čitanju knjig, najdragocenejši vrec, za vse poznejše življenje. Čital je vse; prav posebno pa so vznemirile njegovo domišljijo zemljepisne knjige ali življenjepisi velikih mož. Brez goreče lju-

bezni do knjig bi se bil mali Tomaž, ki izpočetka ni kazal velikega talenta, bržčas težko preril kvišku. Bil je tako malo nadarjen, da so ga odpustili iz šole kot »duševno manjvrednega«. Silno ga je obremenjevalo tudi to, da je nekega dne, ko se je igral z drugimi dečki, zažgal skedenj, zbog česar so ga ljudje javno pretepli.

Sigurno je bila njegova velika sreča, da je imel pametno mater. Nespametna mati bi takega »nesrečnega otroka« proklela in prepustila usodi; če so ga pedagogi žigosali s pečatom duševne manjvrednosti in če so videli sosedje v njem bodočega zločinca — kdo ne bi obupal?! Mati pa je občutila v dečkovih ljubezni do knjig iskre skrite nadarjenosti. Občutila je tudi, da ni izprijen že po rojstvu. Materin instinkt se ni motil, čeprav je razum govoril bolj proti nego za: Ta »duševno manjvredni« Tomaž je postal ena najbrihtnejših glav v vsej Ameriki. Človek, ki se z njim Novi svet po pravici ponaša.

Kar je dobrega v človeku, vzklije prej ali slej, kakor vzklije kleno zrno tudi iz težke in slabo pognojene prsti.

Razposajenost se izpreminja v odločnost.

Pomehkuženi ali pa duševno zaostali otroci so veliki revčki pod božjim solncem. Prvi radi napačne vzgoje, drugi radi prirojene slabosti. Nič si ne upajo, pred vsako nalogo omahujejo, nad vsem obupujejo ali pa se sploh ničesar ne lotijo. Malj Tomaž Edison je bil drugačne narave. Kmalu je stopil na samostojno pot. Postal je prodajalec časnikov. V velikih mestih, kjer je promet silno razvit, je takih dečkov veliko: ves dan tiče na vogalu ulice in kriče imena najnovejših časnikov. Nadaljna razvojna točka je bila, ko je šel prodajati novine v vlak. Prištedil si je nekoliko denarja in dobil po dobroti na razpolago neki napol razpadli vagon. Tu si je osnoval lastno tiskarno in lasten časnik. Vse je bilo, kajpa, primitivno, otročje. Alj ljudje so list kupovali, zakaj Američanom je všeč vsak poizkus, ki kaže odločno voljo do dela. Ker pa je delal v vagonu neke kemične pojkuse, je povzročil požar. Radi tega ga je postajni načelnik tako oklofotal, da je postal malone gluh. Tudi to je obrnil v svoje dobro. Slab sluh mu je omogočil, da se

je manj brigal za zunanji svet in se bolj osredotočeval v samem sebi.

Ali obstoji usoda? Človek, ki hoče v življenju kaj doseči, ne veruje vanjo. Alj denimo, da je usoda zvezala mladega Edisona z železnico, ki je bila njegova nesreča in sreča. Ob neki priliki je rešil otroka postajnega načelnika pred sigurno smrtjo pod vlakom. Postajni načelnik ga je vzel k sebi v urad. Tu je spoznal prvo, dokaj preprosto tehniko brzojava. Popravil je aparat, ki ga strokovnjaki niso znali popraviti. Zdaj so se začeli pojavljati v njegovem duhu prvi zarodki njegovih poznejših izumov.

Razposajen deček je začel postajati vedno odločnejši v dobrem in razumnem. Še dolgo ni bil tako uglajen in izlizan, da bi imeli vsi spodobni ljudje dopadenje nad njim. Storil je še marsikako neumnost. Ker je ponoči, ko ni imel službe, tičal v knjigah, je med službo spal. Radi tega ni nekoč postavil pravilnega signala in sta trčila dva vlaka. Moral je urno zbežati iz Kanade v Zedinjene države. Beg mu je uspel in Tomaž je bil varen pred kaznijo. Prišel pa je v New-York brez denarja, ubog, docela tui v ogromnem človeškem mravljišču. Ptič brez gnezda.

»Ta pa zna.«

Družabni red, ki sloni na kapitalizmu, je povsod neizprosno, zlasti še v Ameriki. Če se ne znaš prilagoditi, te strahotni mlin boja za obstoi neusmiljeno zgrabi in zdrobi. Tomaž je taval po velemestu lačen in zbezan, vendar pa se ni dal stréti: ni zašel na slaba pota. Nekega dne se je ustavil v največji newyorški ulici, središču ondote nevyorške in borzne špekulacije, na Wall Streetu, pred nekim uradom. Tu je bil na vidnem mestu aparat s kazalci, ki so kazali trenutno ceno zlata. Za denarne špekulante važen instrument. Prav tedaj se je okoli njega trudilo več odličnih monterjev, da bi ga postavili v red, ker se je bil namreč pokvaril. Vse zaman: nihče ni odkril napake. Tedaj pa se je preril skozi gnečo radovednih ljudi mladi Tomaž Edison in je ponudil svojo pomoč. Strokovnjaki so se porogljivo nasmehili, ali res je: Američani niso v takih rečeh tako ozkosrčni kot Evropci. Če zna, naj pokaže!

»No, pa poizkusite,« mu je dejal go-spod Law, lastnik znamenitega urada.

Edison je dotlej že marsikak aparat videl in preizkusil; prebral je kopico tehničnih knjig in se sam izuril v tež-jem računstvu, tako da je imel o mehaniki nekaj pojma. Ali važnejša od znanja je bila njegova izredna bistro-umnost. Videl je reči, ki jih sicer ni poznal. V njegovi glavi se je že blis-kala iznajdljivost. Stopil je tedaj k in-strumentu, pregledal stroji, potegnil pazljivo kontaktno pero, ki je izgubilo stik, ga postavil na pravo mesto, pri-trdil zrahljane žeblje in glej — apa-rat je deloval kot poprej.

Strokovnjaki so povесili nosove. Prirojena iznajdljivost je zmagala nad priučeniim znanjem.

Gospod Law je nastavil Tomaža Edisona v svojem uradu. Dobil je raz-meroma visoko plačo. Ta mu je omo-gočila, da se je z večjo vnemo lotil poizkusov. Svojo samsko sobo je pre-tvoril v laboratorij. Nabavil si je ve-liko raznih fizikalnih aparatov in ke-mičnih pripomočkov. Police je napolnil s knjigami. Soba je bila podobna de-lavnici srednjeveškega alkimista-čaro-deja. Bil pa je Edison res na poti, da postane moderen čarovnik. Brez čude-žev, nadnaravnih sil, hudičev. S samo silo talenta, iznajdljivosti in volje.

Prva zmaga je izbojevana!

Brzobjav je bil tiste čase tako rekoč v povojih. Ko je Tomaž Edison oprav-ljal pomožne posle v pisarni postaj-nega načelnika, kateremu je bil rešil dete pred smrtjo, se je jel zanimati za takrat še novo iznajdbo, ki je prenašala v daljavo znamenja za črke in omogočala takojšnji stik z oddaljenimi kraji. Odslej je neprestano razmišljal o tem, kako bi se dal ta aparat izpo-polniti, tako da bi se lahko pošiljalo na njem več brzobjav hkrati in na več strani. Tiste čase — okrog l. 1874 — se je namreč lahko pošiljala depeša na eni in isti žici zgolj v eno smer. Po dolgem prizadevanju in proučevanju je iznašel tako zvani duplex-brzobjav, ki je značil ogromen korak naprej. Zanj je dobil 30.000 dolarjev, hkrati pa je za-slovel po vsem svetu. Zmaga je bila izbojevana. Edison je stopil v redko in častno vrsto svetovnih izumiteljev.

Še prej je dobil zmago pri aparatu, ki kaže ceno zlata. Izpopolnil ga je do

take natančnosti, da mu je dalo pod-jetje za patent 40.000 dolarjev.

Dobil je celo premoženje, ki mu je omogočilo, da si je postavil nove, ob-sežne laboratorije. Pred njim se je iskril cel roj novih zasnov in izumov: telefon, električna žarnica, fonograf itd.

Nj miroval, dokler ni uresničil vseh načrtov in postal največji izumitelj na-šega časa.

Osemdesetletnik.

Nisem imel namena, da bi razložil čitatelju Edisonove izume, ki bi zahte-vali celo knjigo, če bi hoteli, da bi pre-prosti bralec razumel, s kakimi iznajd-bami je ta Američan obogatil omika-no človeštvo. Njegova mladost pa je vstala pred nami skoraj v kinematograf-skih slikah. Iz duševno neoboglienega, po-divjanega otroka je postal izumitelj, ki mu po razsežnosti izumov ni primere v vsej zgodovini človeške civilizacije. Zapustili smo ga v času, ko je kot mlad mož sredi med 20. in 30. letom izboje-val svetovno zmago na najčastnejšem tekmovališču uma in iznajdljivosti.

Povojni rod dá veliko na sportne uspehe in obsipuje zmagovalce v tek-mah s častjo in denarijem. Ali taka sla-va je minljiva. V stremljenju po sport-nem izživetju vidim težnjo po teles-nem zdravju, po krepkih mišicah, po fizični utrjenosti, v kolikor ne gre pre-ko zdrave in razumne meje v akrobat-stvo, v cirkus. Iz tega stremljenja, ki je sigurno dobro, kakorkoli je včasi preveč enostransko, se mora izcimiti večja evgenika (skrb za zdrav zarod) in smotrenejša vzgoja za življensko odločnost in energijo. Nova doba za-hteva veliko trdnih živcev in poguma. Vzgojimo se za nio!

Ali prej ali slej se mora iz stremljenja po telesnosti razviti večja težnja po duševnosti, po velikih duševni zbranosti in disciplini. Tomaž Alva Edison je primer takega ogromnega duševnega osredotočenja, združenega z železno voljo. Ne more nam biti vzor v vsem, ali to, kar smo povedali iz njegove mladosti, je tako značilno, da lahko vsak čitatelj izlušči kako zrno zase.

Osemdesetletnik Edison živi zelo zmerno, kakor je živel vedno. Vzlic vi-sokj starosti neprestano dela in snuje; v njegovih obsežnih laboratorijih brné brez nehanja razni aparati in švigajo

električne iskre; kemiki in fiziki delajo poizkuse po navodilih genialnega starca, ki prede za svojo delovno mizo, v tišini nočnih ur, tajinstvene miti novih iznajdb. Edison je danes težki milijonar, ki pa ne trati svojega premoženja

za luksuz; milijonar, ki ve, da je minljiv blesk zlata, kakor je minljivo človeško bitje; živi pa v večnost oni, ki je posvetil vse svoje moči človeštvu. Taka večnost je zasigurana Tomažu Alvi Edisonu.

Ljubezensko pismo Pestalozzija.

Dne 17. februarja t. l. je preteklo 100 let, kar je umrl v Bruggu slovitel vzgojitelj Pestalozzi, po poreklu švicarski Nemec. Kot zanimiv dokument o njegovi osebnosti prinašamo v prevodu ljubezensko pismo, ki ga je pisal Pestalozzi svoji nevesti Ani Schultheß dne 24. septembra 1764. Iz njega odseva Pestalozzijevo ne navadna ljubezen do otrok in gorka čustvenost, ki ga je končno postarjala med največje vzgojitelje.

Moja Nanetta! Vsi so tačas v cerkvi; sam tičim v sobi... Moram ti reči, da nisem popolnoma brez Tebe; ne mine trenutek, da ne bi mislil nate in da se Te ne bi veselil.

Dete moje, današnji dan je radosten in taka je tudi moja duša! Videl sem nedolžne, krasne otroke. Enega izmed njih sem vzel k sebi v naročje. Ah, če bi bila Ti tukaj, kako rad bi ga bil posadil na Tvoje krilo! Je najlepši otrok v vsej vasi. Oba bi ga poljubljala, ti in jaz in oba bi občutila up, želje in radost za naju! Sedaj sem ga poljubljaj sam, vendar pa zmerom dvakrat — enkrat v Tvojem imenu. Nanetta, v mestu ni tako lepih otrok in niso tako mirni in zdravi. Ali najini otroci morajo biti lepi, pa močni in zdravi in tudi mirni morajo biti kakor tisti otrok.

Nanetta, jaz sem miren, čil in srečen; četudi si me odslovila brez poljuba, sem vendar zadovoljen. Srce se mi kar smeje v prsih; kjerkoli sem, povsod mislim nate.

Dete moje, danes sem sedel na nizkem, dozorevajočem sadnem drevesu; veje so se vpognile, kakor da bi se bil vzleknil v naslonjač. Potihoma je pihljala skozi listje opoldanska sapa in sence so se razgrnile nad mano. Tik

mene je bila še ena veja, ki se je dala vpogniti kakor naslonjač, in tudi njo je hladil veterc. Mislil sem: ko bi ti sedla na to-le vejo meni nasproti; nudila je najlepši sedež, zato sem jo pustil zate. Na svojo vejo sem položil Tvoje pismo, poleg pa sem zrl na prazno vejo in živo želel, da bi se Ti pojavila; o, zdaj bi lahko našla roka roko in ustna ustno. Tu ne bi bil boječ kakor pod žarečo strešno opeko. Glej, kako sem dobre volje!

Kaj neki počenjaš Ti, dete? Karkoli že, vem, da sigurno misliš name in na neštete ure, ki jih preživljam v izgnanstvu, brez Tvojega poljuba! Misli na svoje slabo, slabo dejanje, Nanetta. In da mi ne boš več tako boječa! Tokrat sem še potrpel — ah, zunaj že nekdo trka. Prišli so iz cerkve. Nanetta, kako lepo je meni potekel ta čas; kako neki pa je Tebi?

— — — Zopet trenutek zate. Večeri se že; preveč že štejem trenutke — kako dolgo je pač do jutri zjutraj? Ne bom Ti povedal, če ne bom zaspal zbog koprnenja po jutrišnjem jutru in če bom pogosto vstal in pogledal, ali je že ob štirih — ne bom Ti povedal, ako se bom raztogotil nad pustim nočnim stražarjem, ko bo naznanil polnoč namestu jutra — vsega tega ne boš izvedela. Ali če se boš kesala svojih grehov in se pokorila, če mi boš povedala, kako Ti šteješ ure — tedaj Ti bom vse priznal.

Nanetta, lahko noč in sanjaj o Tvojem ljubečem

Pestalozziju.

.....

Spoznavaj narodo in ljubi otroke, da boš vzljubil človeštvo — to je zapoved!

Dr. K.:

Ime v pravu.

Ime — in priimek, skupaj »ime« v običajnem pomenu besede, ni nekaj tako neizpremenljivega, kakor misli policija. Krstnega imena sicer pozneje ne moreš izpreminjati po mili volji, razven če vstopiš v samostan ali menjaš konfesijo, in priimek je pri zakonski deci očetov, pri nezakonski materin, pri zakonskih ženah možev; rodbinsko ime ali priimek smeš menjati le s privoljenjem notranjega ministra (prošnja se vloži pri velikem županu), dovoljenja pa ne dobiš »kar tako«. Vendar je kljub vsem tem na videz trdnim mejam ime vendar zelo gibčno. To vidiš že iz dejstva, da žena izgubi svoj priimek s poroko in mora navzeti moževega, z ločitvijo pa se zopet povrne k svojemu prvotnemu dekliskemu priimku. K temu še pride možnost adopcije, posinovlje-

očeta Triglava! Čokolade, naramnice, pisemski papir, vse je bilo Triglav. Večino teh izdelkov je sivi očak preživel že doslej. Na deželi pa je še drugačen križ z imeni. Pot na Prisojnik je zgradil Ivan Vrtelj, pa vprašuj v Kranjski gori za njim. Nikdo ga ne pozna. Če pa vprašaš, kod hodi Hanza, boš koj dobil odgovor, in ljubljanski »Živili« je že tudi skoraj ime, stalno in znano, čeprav še ne uradno. Sploh je cela vrsta ljudi v volilnem in drugih imenikih vpisana pod drugačnimi imeni, a v javnosti znana pod drugačnimi. Pola Negri, Asta Nielsen, Mia May, Louis Illing, ti se v resnici pišejo vse drugače. (Drugemu pa nič ne pomaga, če se še tako vsiljivo podpisuje z resničnim imenom, — zasloveti le noče!)

Obči državljanski zakonik je najpreje ustanovil trdno pravico do imena in nedotakljivost njegovo. Še starejše je trgovsko pravo, pravica do imena trdke. Trgovski promet je zgodaj občutil potrebo, da se nekatera trgovska imena ustanove in zaščiti. Dandanes ne sme vsakdo izdelovati parfumov z znamko Coty. Ime, ki je izprva bilo »purgarski« priimek lastnikov, se tako loči od osebe in postane ime podjetja. Takšno ime firme je po trgovskem pravu od vsega početka zaščiten, osebni priimek pa šele, če dokažeš interes (z ugotovitveno tožbo). Razna občinstvu znana imena se ščitijo z zakoni dotične stroke, tako z zakonom zoper nepošteno konkurenco, in z zakonom o zaščiti varstvene znamke in imena ter z avtorskim zakonom ime avtorja, slikarja, pisatelja, komponista, fotografa. Ime je važno v življenski tekmi, zlasti kjer gre za proizvode, kateri imajo večjo vrednost, če izhajajo od nosilca znanega imena. Mlečnozob absolvent nižje šole ne sme svojih prvencev signirati z imenom Vlah Bukovec in jih tako prodajati — že po avtorskem pravu. (Da vrhu tega zakrivi goljufijo, je tem slabeje zani.) Tudi plemiških naslovov si ne smeš lastiti. Če se pišeš Pejačević, ne smeš trditi, da si grof Pejačević, tudi če je plemstvo pri nas z ustavo odpravljeno.

Gospod in dama na potovanju. On se je vpisal, recimo kot dr. Janko Sniuk, njo pa je vpisal kot gospo Maričko, rojeno Podržajevo. Zamolčal je torej njeno sedanje ime, — ona je bila žena drugega.

nja ali pohčerjenja, potem možnost oblastveno dovoljene menjave priimka, umetniško ime, samostansko ime, imenska kratica ali šifra in pa obširna domena domačih imen in priimkov. Njih ne more zabraniti niti najstrožje oblastvo, v potrebi pa se jih samo poslužuje s pristavkom »vulgo«. Tudi umetniški psevdonim je pravno zaščiten, prav tako ime trdke v trgovskih družbah, ime vrste blaga, ime patenta, in v zadnjem času tudi ime novin.

Imensko pravo postane šele zanimivo v nešteti primerih, ko si prizadeji sami svobodno iščejo ali ustvarjajo imena. Koliko trdk je pred leti nosilo ime

Vendar vpis ni bil lažniv, potvorjen ali slično. Hotelsko osebje pa je vendar izpovedalo (kot priče), da so smatrali, da je veseli gost damo vpisal kot svojo ženo. Prava žena je slučajno hotelsko ženo in obojestranskega moža potem tožila in sicer ne samo po kazenskem zakonu zaradi prešuštva na ločitev zakona, marveč tudi še civilno zaradi zlorabe imena, — pa je s to zadnjo tožbo pogorela.

Varstvo imena izhaja iz zaščite osebe (o. d. z.) in formalno iz vpisa v rojstno matriko. Zasebnopravno se ime ščiti zoper zlorabe, javnopravna zaščita

pa je v tem, da osebnega imena in priimka ne sme nikdo menjati, ne oblastva, ne drugi ljudje, ne nosilec sam. Trgovski register zahteva, da mora firma poedinega trgovca vsebovati njegov

pravi priimek. Državlanski priimek je torej ozko združen z imenom firme. Če pa se firma potem menja, lahko ohrani prvotno ime, čeprav so lastniki firme sedaj druge osebe. Slično je pri javnih trgovskih in komanditnih družbah, pri d. z. o. z. in d. d. pa že lahko izbiraš imena zelo svobodno, čeprav velja zakonito načelo, da mora biti ime tvrdke v zvezi s predmetom.

Ta samostojnost tvrdkinega imena sega tako daleč, da če je n. pr. Baťa znan tvorničar čevljev, ne sme poleg njega noben drug pravi in resnični Baťa delati konkurence, marveč mora rabiti takšno označbo firme, da je onemogućena zamenjava. Tako sodijo vsa najvišja sodišča v evropskih državah. Pravica do zaščite lastnega imena je večsilih krivica zoper drugo enako in resnično lastno ime. Gedeon Dundjerski sicer ne more zabraniti nobenemu drugemu pravemu Gedeonu Dundjerskemu, da ne bi smel nositi tega imena in priimka »v civilu«, a tvornice preprog pod tem imenom firme Gedeon Dundjerski ne sme voditi drugi istoimenjak, ker ima izključno pravico za to le prvi. In sisački Teslić prav tako brani svoje slastne likerje zoper vsakega drugega istoimenjaka. V Dalmaciji smo res imeli pred nedavnim tako pravdo, ker je drugi istoimenjak pričel izdelovati maraskino in delati reklamo, pa mu je prvi istoimenjak zmešal štreno. Tako daleč sega pravno načelo in zaščita. Sicer pa vemo, da je to upravičeno, tem bolj, če je katero ime znano in ugledno.

Resslov ladijski vijak.

Ob stoletnici patenta. Svetovni pomen iznajdbe Čeha Ressla, ki je pokopan v Ljubljani.

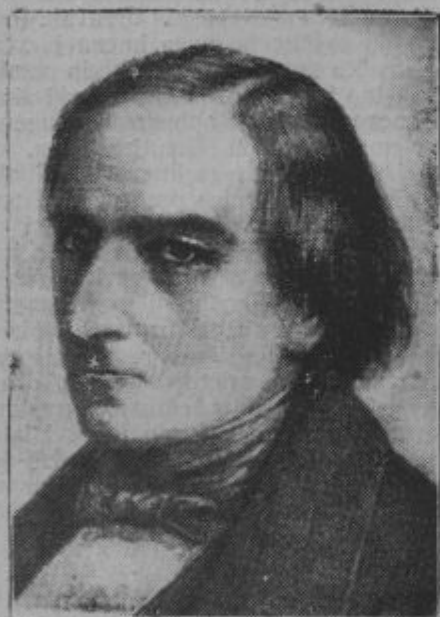
Angleži priznavajo izumiteljstvo ladijskega vijaka svojemu rojaku Smithu, Francozi skušajo dokazati, da gre pravica edino-le Francozu Sauvageeju. Datum pa govore za prvenstvo Čeha Jožefa Ressla, ki je dobil avstrijski patent na ladijski vijak že 11. februarja 1827, medtem ko je Sauvagejev patent šele iz leta 1832 in Smithov celo iz leta 1836.

Znane so nekatere okoliščine, ki malce bolj pojasnijo čudno naključje, da bi v kratki dobi 9. let kar trije raziskovalci — neodvisno drug od drugega — napravili čisto enake iznajdbe. Navsezadnje bi bil trikratni]

izum vijaka samega še verjeten. Neverjetno pa se zdi, da bi imeli vsi trije izumitelji tako srečno roko, da bi namestili vijak takoj na najboljšem mestu — na zadnjem delu ladje, pred krmilom — ip. da bi idejno vsi trije zarisali popolnoma enak tip bodočih ladij. To se nam zdi vendarle nekoliko preveč hudomušen slučaj.

Ko je moral Ressler na zahtevo hrvaške policije nehati s »smrtno nevarnimi« poskusi in so ga njegovi pokrovitelji zapustili, je spoznal nekega Bauerja, kateremu je izročil podrobne načrte svojega izuma, da jih uvede na Angleškem in Francoskem. Bauer

je odšel, a se ni več vrnil. Zato pa lahko domnevamo, da je 3 oziroma 7 let dovolj dolga doba, da se posnetek nekoliko prekuha, preoblikuje in kot samostojen patent spravi nanovo v promet. Kakor rečeno, je slednje le upravičena domneva; jasnih dokazov niti danes nimamo. Dejstvo pa je, da je leta 1840 priplul iz Angleškega v Trst prvi parnik na vijak, do katerega ni imel Ressler nobenih pravic. Doletela ga je običajna usoda slovanskih izumiteljev, ki jim sicer ne primanjkuje genialnosti, zato pa tem več kupčijskega duha, da bi znali duševne osnutke vtelesiti in vnovčiti. Brez priznanja in brez sredstev je Ressler umrl v Ljubljani in leži pokopan pri Sv. Krištofu.

Izumitelj Ressler

Resslerov ladijski vijak je pokazal toliko prednosti v primeri z dotlej gospodujočim lopatastim kolesom, da ga je izrinil že v kratki dobi iz pomorskega prometa. Le na plitvih rekah, na nekaterih jezerih in drugih mirnih vodah se je še ohranilo idilično lopatasto kolo tja do današnjih dni. Kjer ne gre za veliko hitrost in zlasti še, ker je voda preraščena z vodnimi rastlinami, lopatasto kolo uspešno tekmuje z vijakom; morja pa ta tip parnika ne bo videl nikdar več.

★

Ko je začel koncem preteklega stoletja silno naraščati posebno osebni promet med Evropo in Ameriko, se je razvila med paroplovnimi družbami ostrá in zakrknjena

konkurenca, kdo bo prevažal najhitreje. Tehnika brodogradnje je napela vse sile in izkoristila vse najnovejše pridobitve in izkušnje, da poveča hitrost parnikov. Za ladijski vijak je napačila zlata doba. Izkazalo se je, da stari parniki na lopatasta kolesa ne morejo neomejeno povečati moči gonilnih strojev, ne da bi se obenem oblika in velikosti nekaterih delov parnika tako neugodno izpremenile oziroma narastle, da bi postali tehnično nemogoči. V starih parnikih leže stroji prečno v ladijskem trupu in preko nekega števila konjskih sil je postal stroj tako širok, da se je morala ladja znatno razširiti v bokih. Vitka oblika, ki z lahkoto reže vodo, je izginila, kljub močnejšim strojem pa hitrost ni mnogo narastla.

Vzporedno z močnejšimi stroji se je morala zvečati tudi velikost lopatastih koles, dokler ni postala oblika nestabilna in je vsak močnejši val polomil ali vsaj zakrivil par lopat. Če se je parnik na razburkanem morju nagnil postrani, tedaj se je globlje potopljeno kolo močnejše vprlo v vodo, medtem ko je bilo drugo kolo ob istem času skoro brez obtežbe. Ladjo je sunkoma zavrtelo in če se ni zlomila ali vsaj zvilá gred s kolesi, je celo ogrodje toliko trpelo, da je moral parnik že zgodaj v pokoj. Prečna gred je silno otežkočala smotreno razdelitev prostorov po ladji, obenem pa jo je na najkočljivejšem mestu tako oslabila, da je bilo treba trup na tem mestu okrepiti z zapletenim in dragim jeklenim ogrođjem. Omenjene in še druge bolne točke so začrtale starim parnikom neko skrajno mejo velikosti in hitrosti. Če ne bi bil Ressler izumil vijaka, bi se mogoče gibal še danes v skrajnih razmerah tiste dobe.

Ladijski vijak je najtežje vprašanje — povečanje hitrosti — rešil z lahkoto. Stroji leže tu po dolgem in v razmeroma vitkem trupu se dajo postaviti stroji za desetstič konjskih sil. Predvojna konkurenca je doseгла v tem pravcu višek v znanem potniškem parniku »Luisitania«, ki so ga gnali stroji za 80.000 konjskih sil. Tako ogromen parnik na lopatasta kolesa bi bil mogoč le na papirju.

Povojni dobi ne gre več za rekordno hitrost, marveč za čim večjo ekonomijo. Parni stroj je začel izginjati iz vseh večjih brodov; nadomestila ga je parna turbina, ki rabi manj premoga in manj prostora. Parna turbina pa se vrti razmeroma hitro in ji je bilo težko prilagoditi počasnejše obračanje vijaka, ki ne prenese velikih hitrosti. Popolnoma pa je odpovedala turbina, ko so jo hoteli priklopiti na brodeve z lopatastim kolesi, ki se morajo vrteti

še počasneje. To se pravi, da ekonomije brodov stare izvedbe ni mogoče povečati in da imajo prihodnosti edino parniki na vijak.

Kolikšne važnosti je bila Resslerova iznajdba za vojne ladje, ni treba posebej poudar-

Resslerova rojstna hiša v Chrudimu na Češkem.

jati. Najkočljivejši del vojne ladje, t. j. gibalno kolo, je bil najbolj izpostavljen sovražnikovim izstrelkom, medtem ko je vijak dobro zavarovan z ladjinim trupom, globoko v vodi in ga izstrelki le redko dosežejo.

Resslerov izum je vplival posredno tudi na zrakoplovstvo. Baloni so sicer rešili vprašanje letanja po zraku, toda ne popolno. V zraku je bil balon izroččen na milost in nemilost vetrovom, ki so ga gnali s seboj. Zrakoplovom je manjkalo vodljivosti, da bi pluli tja, kamor želimo in ne tja, kamor vleče veter. Mogoče bi bilo to le tedaj, če vprežemo pred zrakoplov neko silo, ki ga vleče za seboj z vsaj nekoliko večjo hitrostjo kakor jo daje veter.

Nastale so zanimive rešitve vodljivosti, ki jih drastično prikazujejo slike iz tiste dobe. Na neki sliki je vpreženih pred zrakoplov jata ptičev, ki vlečejo balon za seboj. Drugje so poizkušali z jadrji, pogosto

pa srečamo v gondoli veslače, kako z velikanskimi lopatami veslajo po zraku. V pretežni večini so se reševalci vodljivosti zrakoplovov opirali na primere iz vodne plovbe. Jasno je torej, da tudi Ressler iz-

Resslerov grob na ljubljanskem pokopališču.

um ni ostal brez vpliva na zrakoplovstvo, in res: za prvimi ladjami na vijak so se kmalu pojavili tudi prvi osnutki vodljivih zrakoplovov, ki jih žene vijak ali propeler, kakor ga imenuje tehnik.

Resslerov izum je torej globoko posegel v promet na vodi in v zraku. Usvaril mu je pogoje za sijajen napredek, ki se je razvil v sedanjo obsežnost in popolnost. Genialna globkost in prilagodnost novim zahtevam pa mu zagotavlja še večjo bodočnost.

Radi tega pa je prav, da se ob stoletnici slovitnega Resslerovega patenta spomnimo tega slovanskega izumitelja, ki je umrl med nami in čigar telesne ostanke pokriva slovanska gruda.

B. Kline-J. Baukart:

Amerika je bila odkrita pred Kolumbom.

Kako se je v zadnjih letih razblinila bajka, da je Kolumb prvi odkril Ameriko. — Skrivnosti srednjeveške trgovine.

Skoro 450 let že časte Američani v Krištofu Kolumbu moža, ki je odkril Novi svet; vso to dobo so gledali v njem ljubljena svoje dežele, vzor značajnega in odločnega moža, ki je v neenaki borbi dosegel ogromne uspehe ter razsvetil usodi človeštva nove poti. Zadnja leta pa so prišla na dan odkritja, ki niso sicer uničila vse njegove slave, pač pa so docela izpremenila pomen njegovega dela. Najlepše na vsej stvari je dejstvo, da tega nihče ne ve, razen nekaterih znanstvenikov prve vrste. Novo odkrita dejstva namreč dokazujejo, da Kolumb nikakor ni prvi odkril Amerike, ampak so ga prehiteli drugi, ki so v Novem svetu izvršili čudovite reči.

Odkod arabske tujke v indijanskih narečjih?

Pred nekaj leti je izšlo znanstveno delo v treh zvezkih »Afrika in odkritje Amerike«. Avtor mu je Leo Wiener s Harvardске univerze. Več let poprej je pričel s proučevanjem indijanskih narečij. Mož je znan kot vodilna avtoriteta glede zakonov in pojavov človeške govornice. Govori 26 živih jezikov, mimo tega so mu znana vsa sredstva, ki so jih kadarkoli rabila človeška bitja, da se sporazumejo med seboj. Tako pripravljen se je lotil indijanskih narečij, prepričan, da preiskuje vsaj tokrat jezik, na katerega ni vplival noben drug jezik in ki je absolutno samostojen in samobiten. Še več: šel je nazaj do prvih in najčistejših virov, ki so mu bili na razpolago — do prvih poskusnih zapiskov o teh narečjih, ki so jih izvršili trgovci in jezuiti-misionarji, ki so sledili Kortezu.

Kakšno je bilo Wienerjevo začudenje, ko je spoznal, da imajo ti indijanski jeziki zelo mnogo tujk! Nekaj jih je iz angleščine, nekaj iz španščine, iz francoščine in portugalsščine. Najbolj čudno pa je to, da izvira nekoliko besed očitno iz arabščine. Potem, ko je izšel zadnji zvezek njegovega dela, pred približno dvema letoma, je Wiener izjavil enemu svojih prijateljev, da so te besede prešle v govornico Indijancev

krog leta 1290. To ni nobena tiskovna pomota; letnica je 1290, dvestoindve leti pred oficijelnim odkritjem Amerike. In novejša raziskavanja bodo premaknila začetek kulturnega vpliva, ki je zapustil te tuje besede in običaje, še za približno dvesto let nazaj.

Trgovina pred Krištofom Kolumbom.

Istina je, da so že razni učenjaki domnevali, da so drugi možje prehiteli Kolumba pri odkritju Amerike, toda nihče si ni mogel misliti, kako se je Kolumb zakasnil, dokler se Wiener ni lotil zadeve s stališča jezikoslovja. Ni šala, če trdimo, da ljudje kateregakoli veka, tudi našega, radi pozabljajo, da so pred njimi živeli drugi. Ako v našem prosvetljenem veku sploh kdaj mislimo na svoje prednike, si jih predstavljamo kot preproste omejenice, ki so tavalili po svoji poti, kakor so pač mogli brez kopalnih kadi, brez radia in sličnih dobrot. Med tem je resnica ta, da so možje 15. in 14. stoletja izvršili na morju presenetljive reči, ki jih šele zdaj spoznavamo. Raziskavanja na raznih poljih izpričujejo, da so mornarji mnogo let pred Kolumbom jadrjali po Atlantskem oceanu na sever, na jug in zapad; da te vožnje niso bile slučajne, ampak vsakdanji pojav in da so se trgovci evropskih luk bavili z razpleteno prekomorsko trgovino. Ti nesumljivo zgodnji trgovci so razpolagali z imenitno organiziranim trgovskim brodom; vzdrževali so reden promet ter neprestano prodirali v nova trgovska področja. Odkritja so bila na dnevnem redu, ker so bila neizogibna. Neizogibna pa so bila, zakaj trgovce tistega časa je gnala največja gonilna sila sveta — ne morda želja po pustolovščinah, kakor so nas nekdaj učili, ampak želja po dobičku, po novih virih bogastva. Romantika teh najzgodnjih odkritij tiči v tem, zakaj so si vso dolgo dobo prizadevali, da bi ostala tajna, tako strogo tajna, da so skoro docela izginila iz zgodovinskih poročil.

Ugotovljeno je danes, da so kakšnih sto let pred Kolumbom in morda celo že poprej francoski trgovci iz Dieppe-a

in Rouen-a pošiljali svoje ladje redno do gvinejskega obrežja Afrike in najbrž tudi v zalive Južne Amerike ter da so od tam dobivali zlato, slonovino, dišave, kože, dragulje in drugo eksotično blago. Znano je, da je bila ta trgovina organizirana skoro tako kakor kakšna moderna ameriška družba. Seveda se je ves posel vršil brez vsake glasne reklame in kolikor mogoče tajno. Vzrok pa je bil ta: Vojna je bila za tistih dob običajen obrt ali pa priljubljena zabava kraljev, ki so v dolgočasju svojega življenja iskali izpremembe na bojnem polju. Toda čast in vojna za obrambo časti staneta mnogo; zato so vladarji naglali davke in običajno najtežje in najbolj občutnejše trgovskemu sloju. Malokdo drugi je imel denarja dovolj, da so bili stroški in delo izterjevanja poplačani. Zato so se trgovci navadili, da so postanek in obseg svojega premoženja kolikor mogoče zakrivali nepoklicancem. Njih ladje so na tihem smuknile iz Dieppe-a in Rouen-a, nekaj časa pozneje so se prav tako na tihem zopet pojavile; le malokdo izven trgovskih krogov je vedel, kje so se bile mudile med odhodom in povratkom.

Admiralski urad v Dieppe-u.

Dokaze imamo, da so ti velebrodarji vzdrževali v Dieppe-u dobro urejen računski dvor ali admiralski urad, kjer so zbirali trgovinska poročila in pomorske vesti. Ta centrala je delovala neprestano dolgo dobo, ki je ne moremo točno določiti, toda gotovo je obsegala več stoletij; ustanovljena je bila sigurno mnogo pred rojstnim letom Kristofa Kolumba. Temu admiralskemu uradu je vsak vrnivši se kapetan izročil obširno in natančno poročilo o svojem potovanju — v informacijo podjetnikom in kot navodilo svojim tovarišem. Ti vodniki ladij so bili močje visoke izobrazbe, bahavi pomorščaki svoje dobe, navdušeni za svojo službo in v prizadevanju, da prekosijo svoje tekmece in razširijo trgovino v nove pokrajine. Vsi kapetani so bili v svoji službi uradno potrjeni. Njih posel je bil v vsakem oziru urejen.

L. 1694. je ta admiralski urad zadela nesreča, ki je skoro izbrisala vse sledove po njem. V vojni med Anglijo in Francijo so Dieppe obstreljevali; poslopje admiralskega urada je izgorelo z vsemi svojimi listinami. Zopet pa je romantična okolščina povzročila, da niso izginiili vsi njegovi tako važni spisi.

Tudi takrat kakor vedno so bila med poslovnimi ljudmi nasprotja. Četudi je bila prekomorska trgovina nekaj novega, se vendar ni mogla ogniti starodavni sodni poti. V poteku pravde so potrebne listine ali prepisi listin, ki jih potrdi notar. In dobra sreča je hotela, da so prepisi listin iz admiralskega urada v Dieppe-u zašli v sodne spise in se tam ohranili. Dozdaj jih je prišlo toliko na dan, da si lahko današnji učenjaki ustvarijo prav jasno sliko o tej izginuli admiralski centrali, o raznovrstnosti in obsegu njenih poslov in o dobi, v kateri je delovala.

Znamenita tvrdka bratov Augôt.

Listine n. pr. izpričujejo, da je med tvrdkami v Dieppe-u bila na glasu tvrdka bratov Augôt, ki je cvetela od leta 1470—1551 in jo lahko nazivamo Morgana takratne dobe. Opozarjamo na to, da so Augôtovi trgovali na veliko skoro četrť veka poprej, predno se je Kolumb odpravil na zapad. In ker je bila ta tvrdka prevelika, da bi po svojem postanku mogla biti prva, smemo soditi, da je bilo dieppsko brodarstvo že dokaj časa pred tem zelo razvito. Dejstvo je, da je bila ta luka dolgo pred Augôtovimi v zvezi z gvinejskim obrežjem in nje trgovina samo s to pokrajino se je najbrž pričela leta prej, predno so jo l. 1419. formalno odkrili Portugalci.

Odkritje Brazilije.

L. 1489. — tako pripoveduje Gaffarelova knjiga — je neki Francoz, Jean Cousin po imenu, prejadral Atlantski ocean do Brazilije; od tam je izplovil do Rtiča Dobre nade ter se potem dotikal ob afriškem obrežju proti severu tako srečno, da se je vrnil v Dieppe, ne da bi izgubil le enega moža. Cousinovo odkritje je morda bilo golo naključje. Pomisliti moramo, da je takratni nabraženi mornar imel za orientacijo astrolabij in iglo-magnetnico, s katerima je lahko dognal zemljepisno širino. Za določitev zemljepisne dolžine je bilo treba čakati še dvešto let, na izum daljnogleda. Za časa Cousina so spoznali zahodno obalo Afrike, polno sipin in čeri; zato je bilo ponovno odkritje Kanarskih otokov pomembno, ker jim je odprlo pot, po kateri so se lahko izognili tem nevarnostim. Običajno so kapetani jadrili od Kanarskih otokov nekaj časa proti zahodu, potem so krmarili proti jugu do neke točke zem-

ljepisne širine, ki je bila po njih izkušnjah točno na zahodu od obrežja, odkoder so izvažali zlato in ki so ga hoteli doseči. Preostala je potem še lahka vožnja proti vzhodu.

Toda razdalja med najzahodnejšo točko Afrike in najvzhodnejšo Južne Amerike je le 1500 milj. Vmes teče zalivski tok, takrat še neznan, proti jugu in potem v zahodni smeri. Tako se je mornarju, kakoršen je bil Cousin, lahko zgodilo, da se mu je za Kanarskimi otoki pokvarila ladja ali da je zašel v brezvetrje in da ga je zalivski tok zanesel do brazilskega obrežja. Nedvomno se je junaški kapetan sam najbolj čudil, ko je za izpremembo zagledal kopno na svoji desni strani. Pa kakor-

koli se je to zgodilo in kakorkoli znamenito je bilo njegovo odkritje Brazilije — Cousinovo poročilo o tej vožnji je povzročilo nekaj mnogo pomembnejšega.

Ko je odjadral iz Dieppe-a, je vzel s seboj zelo spretnega mornarja, nekega Spanca Pinzona, ki si ga moramo v zvezi s Kolumbovim nastopom dobro zapomniti. Poročilo o tej vožnji pravi, da so se najbolj bali pomanjkanja živil. Na povratni vožnji ob afriški obali je bilo potrebno, da tvegajo spopad z neprijaznimi domorodci ter se s čolnom zapeljejo po živila in vodo. Ta posel se je poveril Pinzonu z oddelkom oboroženih mož. (Dalje prih.)

Slavni možje kot čudaki.

Stara resnica je, da se veliki možje svojim služabnikom niso nikdar zdeli veliki. Kaj je vzrok temu? Deloma to, da so tudi geniji ljudje z vsemi lepimi in slabimi lastnostmi in da preprosti človek lažje opazi različne malenkostne napake, ki jih razkriva intimnost vsakdanjega življenja, nego visoke duhovne lastnosti, ki ostanejo množici skrite. Temu se pridruži še zavist, ki jo goji povprečnež nasproti vsakemu nenavadnemu človeku in celo neke vrste sovražnost ali želja, da se najdejo tudi v življenju duševnih velikanov kakšni madeži ali napake, ki jih store slične vsem povprečnikom.

* Pričnimo torej s tem, kar svet često najhuje obsoja: mnogi genialni možje so redno živili opojna sredstva. Najobsežnejši bi bil seznani onih, ki so služili kralju Alkoholu. Aleksander Veliki, Julij Cezar, pesnik Torquato Tasso, lord Byron in E. T. A. Hoffmann so vsi preveč ljubili vino. Kot vinski bratec je slovel tudi pesnik Verlaine, medtem ko je Schiller bolj ljubil konjak. Nezmerno so živili kavo ali čaj Rousseau, Balzac, Lenau in Zola. O Balzacu pripovedujejo, da je na smrtni postelji dejal zdravniku, ki mu je skušal pojasniti vzroke njegove bolezni: «Vzrok moje smrti so brščas nešteti tisoči črnih kav, ki sem jih popil v življenju. Drugi slavni možje, ki se niso posluževali opojnih sredstev, so imeli najrazličnejše načine, da so si s silo priborili pravo razpoloženje in voljo do dela. Angleški pesnik

Milton je snoval svoje pesnitve ležeč na divanu, z glavo zarito globoko v blazine. Zapisoval si je verze mnogo kasneje in v velikih odmorih. Rossini je komponiral skoro vsa svoja dela v postelji; ameriški humorist Mark Twain je spisal ravno tam svoje najboljše humoreske. Kadar si je Rousseau hotel zbrati misli za važnejše delo, je dalje časa hodil gologlav po opoldanskem solncu. Schiller je pogosto držal noge v ledenomrzli vodi, kadar je pisal svoje balade. Isto poročajo tudi o Balzacu, ki si je s tem sredstvom preganjal spanec. O Balzacu je nadalje znano, da je oblekel, kadar je sedel k pisalni mizi, belo domnikansko kuto. D'Annunzio baje piše v novejšem času oblečen v frančiškansko haljo. Gustav Mayrink pa v črnem talarju, v črno zavešeni sobi ob svitu voščenk in z mrtvaško lobanjo pred seboj na mizi. Da je bila Anatolu Franceu njegova znamenita čepica za delo neobhodno potrebna, nam pripovedujejo različne priče.

★

Med ustvarjajočim delom so mnogi geniji tako prevzeti od duha njihovega zamisleka, da čisto pozabijo, kje so v tistem hipu. Vzbuđi se njihovo podzavestno življenje in nevede počenjajo razne čudne reči. Francoski dramatik Victorien Sardou je med pisanjem zašel v tak zanos, da se je čisto resno začel pogovarjati s svojimi junaki, jih ošteval in hvalil, kakor da so živa bitja.

Pesnik Lenau je s peto bil takt svojim verzom in je pri tem v podu polagoma izdolbel celo luknjo. Ko je grški fizik Arhimed odkril zakon o vzvodu, je nag tekel po syrakuških ulicah in vsakemu mimoidočemu klical svoj slavni «Heureka!» (našel sem). Newton, Beethoven in mnogi drugi so pri delu pozabili vse, tudi lakoto in žejo. Kadar jim je služkinja prinesla obed, so se silno raztogotili, ker so bili prepričani, da so že obedovali. Pisatelj A. Dumas (oče) je v svojih dolgih romanih često pozabil usodo svojih junakov. Da se ne bi dogajala nesoglasja, si je napravil lutke, ki so predstavljale glavne osebe v romanu. Čim je junak v romanu poginil, je tisto lutko zaprl v miznico, da ne bi pomotoma pustil umrlega še enkrat nastopiti. Zola med delom ni slišal svojega psa, ki je lajal, hoteč, da mu odpre vrata in ga spusti na prosto, niti ni čul zvonjenja obiskovalcev. Slavni francoski enciklopedist Diderot je pogosto naročil za določeno uro voz, ki ga je nato po več ur, celo ves dan čakal pred hišo in ki ga je seveda končno moral drago plačati. O tako zvani «raztresenosti» genijev, ki pa v bistvu ni nič drugega nego absolutna osredotočenost in napetost vsega mišljenja na določen predmet, kroži mnogo anekdot. Tako je slovit astronom Newton nekoč nabasal tlečo pipico s prstkom svoje male nečakinje in ni niti čul deklidčinega joka od same zatopljenosti v neko zanimivo razpravo.

★

Mnogh posebnosti slavnih mož si normalni zemljan sploh ne more raztolmačiti in jih prišteva že skoro k duševnim boleznim ali pa vsaj k abnormalni sestavi genijevih možganov. Znan pisatelj Stendhal se je s pravim imenom zval Henri Beyle. Vendar je rokodelcem ali trgovcem, s katerimi je imel poslovne zveze, navajal skoro vedno napačen naslov. In tako so le-ti vedno iskali nekakšnega gospoda Bela, Bella ali Lebella. Vzrok? Ne morda namen goljufije ali strahu pred poravnanjem računa, temveč čisto enostavno — muhavost. Ravno nasproten značaj je bil filozof Schopenhauer, ki načeloma ni plačal nobenega računa, če je bilo njegovo ime pisano napačno, recimo z «pp» namesto z enim «p». Vajencu, ki mu je prinesel tak račun, je pošteno navil ušesa.

Znana je Napoleonova strast, s katero je posredoval v ženitovanjskih zadevah. Že kot poročnik je oženil nekega mladeniča s hčerko svojega vratarja. Kasneje je poženi in pomožil vse svoje sorodstvo in večino svojih generalov. Upirati se mu ni upal nihče, saj so bile s poroko zvezane običajno razne ugodnosti, dota, napredovanje, časti in slični dokazi cesarjeve milosti. Še na otoku sv. Helene je ujeti cesar skušal posredovati v srčnih zadevah svoje služinčadi in spremstva. Celov v oporoki je določil, naj vojvoda Istrski poroči eno izmed Durocovih hčera.

★

Nič manj zanimive so posebnosti nekronanih glav. Eden najbolj zamotanih značajev je bil J. J. Rousseau, pravo posebljeno nasprotje. Bil je izrazit melanholik in je na koncu življenja zapadel v delirij. Bil je učitelj, urar in glumač, slikar in sluga, celo diplomat. Parkrat je menjal vero, vendar ni našel nikjer miru. Etično je bil prava slika čudne razdvojenosti: cinik in idealist v eni osebi. O tuji lastnimi je imel čisto posebna naziranja; svoje otroke je oddal v najdenišnico. Trpel je na fiksni ideji, da ga ves svet črti in preganja; ta ideja se je kasneje razvila v resnično blaznost. Povsem resno je trdil, da kujejo angleški, francoski in pruski kralj zaroto zoper njega. Nazadnje se je obrnil prav na Boga samega in sicer z zapечатim pismom, ki ga je položil pod velikim altarjem Notredamske cerkve v Parizu.

Tudi mnogi drugi velikani so trpeli pod idejo, da jih preganjajo neznani hudobneži. Tasso, Mozart, Napoleon, Strindberg so se borili s tem strahom. Mozart se je vedno bal, da ga «Italijani» zastrupe iz gole zavisti. To je Puškin v svoji dramski sliki «Mozart in Salieri» plastično obdelal. Halucinacijam je bil podvržen tudi Martin Luther. Ko je bil zaprt na Wartburgu, se je skoro vsak dan boril s hudičem. Nekoč je vrgel vanj tintnik in še dandanes kažejo črno liso na zidu. Tudi Krištof Kolumb in Tasso sta poznala take privide. Schopenhauer je bil uprav bolešno razdražljiv. Ob vsakem šumu je segel po meču, pil samo iz svojih lastnih kozarcev, ker je bil prepričan, da ga hočejo okužiti. Iz strahu pred umorom se ni pustil briti in si je svojo košato brado vedno kar sam pri sveči osmodil.

Pri vsem tem je bil (kakor mnogi največji duhovi) babjeveren kot stara kuharica.

Prav groteskno se zdi «normalni» pameti, da so se mnogi geniji neskončno mučili zaradi preprostih, brezpomembnih števil. Renesanci umetnik Benvenuto Cellini, Strindberg, Zola in še mnogi so bili pravi sužnji hišnih, tramvajskih in drugih števil. Med izprehodom so seštevali, odštevali in množili te številke, iskali v njih magične lastnosti in tajnosti. Posledica je bila navadno težka duševna potrtost.

O «domišljavosti», ki je pri navadnih ljudeh smešna in sočutje vzbujajoča, pri geniju pa skoro nujen izliv zavesti svoje izredne pomembnosti, naj navedemo par primerov. Ko sta Goethe in Beethoven na izprehodu v Karlovih Varih srečala avstrijskega cesarja s spremstvom, je Goethe obstal in se prav po dvorjaniško priklonil. Beethoven je s klobukom na glavi ponosno zravnal šel skozi vrste osuplih dvorjanov, da pokaže: «da se možu, kot je Beethoven, ni treba ukloniti pred nobenim cesarjem.» Med genije, ki so v svoji domišljavosti sli skoro do blaznosti, spadajo predvsem Tasso, Kolumb, Byron, Rousseau, Napoleon, Lennau, Turgenjev, Nietzsche in D'Annunzio. Ravno nasprotni občutek, zavest brezpomembnosti, se je v določenih periodah pojavljal pri komponistu R. Schumannu in pri trojici velikih ruskih genijev: pri Gogolju, Dostojevskem in Tolstem. Znano je, da se samospoznanje pri velikih duhovih giblje vedno okoli skrajnosti.

Če pogledamo še par nedolžnih čudaških navad genijev, nam bo marsikaj v njihovih delih postalo mnogo bolj jasno in umljivo. Byron in Dostojevski sta bila strastna kvartopirca. Posebno o slednjem vemo, da je često zapustil ženo in otroke v bedi in bežal v igralnico, kjer je mnogokrat izgubil ogromne svote. In iz pisem tega globokega psihologa in vernega kristjana, ki jih je pisal svoji ženi, se zrcali ves njegov čisti značaj, obenem pa neodoljiva privlačnost igralske strasti.

Napoleon je bil nevoščljiv slavi Aleksandra Velikega in Julija Cezarja in jo je, kjer je le mogel, skušal okrniti. Zola je bil pedantično siten, kadar je šlo za red na njegovi pisalni mizi. Fantastični novelist E. T. A. Hoffmann je občutil neke barve in vonjave kot tone. Čebu-

lin duh mu je pričaral vtis «daljnega zvoka trobent». Kadar je komponiral (bil je obenem tudi skladatelj in slikar), je pil čisto posebne vrste vina, ki so bile «najprimernejše» njegovemu takratnemu razpoloženju. Victor Hugo je dolga leta silno sovražil Napoleona, Schumann je imel glasbene privide, Turgenjev je trdil, da voha kolero, Balzac in Rihard Wagner sta strastno ljubila luksus vsake vrste; isto vemo iz Rembrandtovega življenja. Vsi so tičali stalno v silnih dolgovih. Alphonse Daudet je pisal po 16 ur, Balzac celo po 18 ur dnevno. Pesnik Virgil, Newton, dramatik Corneille in basničar Lafontaine so pred večjim številom poslušalcev komaj izdajali par razumljivih besed. Tasso je jecljal, Gogolj je v starih letih skoro poblazel od strahu, da bi njegova zgodnja dela mogli smatrati za preveč revolucionarna.

Dovolj tega! Lahko bi našteali še prav neskončno vrsto takih malenkostnih čudaških in «normalnemu» povprečniku nepojmljivih posebnosti. Toda to bi bila v prvi vrsti naloga eksaktnega psihologa in medicinca, ki bi izdaleka po obsegu in znanstveni poglobitvi prekoračila meje našega lista. Eno nam pa tudi vsi navedeni slučaji nedvoumno pojasnjujejo: da je duhovni svet genijev čisto ločen od vsakdanjosti, ki se prav zato, ker jo veliki, za višje ideale vneti ljudje, smalovažujejo, zdi množici tako nenavadna, tuja, smešna in celo — blazna. Da se pa nasprotja — genij in blaznost — stikajo, je splošno znano.

.....
Naslovna slika nam kaže izseljeniško palačo na otoku Ellis Islandu tik pred Newyorkom. Tu mora izstopiti vsak, kdor hoče priti na ameriško kopno — v Newyork. Znana je stroga preiskava popotnikov, zlasti izseljenčev.
.....

Prihodnja številka bo izšla zopet na 32 straneh z zanimivo in bogato ilustrirano vsebino.

Francoščina za samouke

Metoda jezikovnega pouka na praktični podlagi.

4

2.) Sklanjatev.

Iz tega lahko posnamemo, da izraža francoščina, ki nima sklanjatve, s pomočjo predloga **de** slovenski rodilnik (2. sklon), s pomočjo predloga **à** pa slovenski dajalnik (3. sklon).

Francoski tožilnik (4. sklon) je vedno enak imenovalniku (1. sklonu); imenovalnik stoji pred glagolom, tožilnik pa za glagolom:

La reine . . . a pris . . . le train.

Nous avons reçu . . . 100 francs.

Son programme . . . trouve un écho enthousiaste.

Ostale sklone izraža francoščina s predlogi, kakor slovenščina.

Množina samostalnikov in pridevnikov se navadno tvori tako, da se edninski obliki pristavi končnica **s**. Ker pa je ta nema, se množina razlikuje od ednine v govoru le po členu:

ednina: le premier croiseur (lə-prəmje krwazœr) prva križarka

množina: les premiers croiseurs (le-prəmje krwazœr) prve križarke

ednina: la manifestation enthousiaste (la-manifestasjœ-nɛtuzjast) navdušena manifestacija

množina: les manifestations enthousiastes (le-manifestasjœ-zɛtuzjast) navdušene manifestacije.

3.) Vezava.

Končni besedni soglasnik se večkrat izgovarja kot začetni soglasnik naslednje besede, ako se ta začneja s samoglasnikom ali samoglasniškim **h**. Ta pojav imenujemo vezavo:

les États-Unis, dans un hôtel, des inconnus, nous avons, est arrivé, la mise en scène est une merveille, est admirable.

Končni **s** se v vezavi izgovarja kot **z**.

6.

A¹ 105² ans³

Marseille⁴, 13⁵ octobre⁶. — Une maison⁷ de retraite⁸ de notre⁹ ville¹⁰ abrite¹¹ depuis¹² quatre¹³ jours¹⁴ une pension-

naire¹⁵ de marque: ¹⁶ Mme¹⁷ Tester¹⁸, qui¹⁹ atteindra²⁰ demain²¹ sa²² 105^e²³ année²⁴.

Mme¹⁷ Tester¹⁸ est²⁵ née²⁶, en effet²⁷, le 14 octobre²⁸ 1821²⁹, aux³⁰ Abrets³¹, dans³² l'Isère³³.

Marseille⁴ l'a connue³⁴ cinquante³⁵ ans³ pâtisseries³⁶, boulevard³⁷ de Longchamp³⁸. Elle n'a pas³⁹ d'autre infirmité⁴⁰ qu'⁴¹un peu⁴² de surdité⁴³.

(Le Quotidien, 14. 10. 1926.)

1 (a)	v, pri
2 cent-cinq (sə-sɛ̃k)	stopet
3 (ə)	leta
4 (marsɛj)	[veliko pristanišče v južni Franciji]
5 treize (trɛz)	trinajst
6 (ɔktœbr)	oktober
7 (œn-mɛzœf)	[ena] hiša
8 (rœtœt)	umirovljenje
(œn-mɛzœf də rœtœt)	zavetišče
9 (nœtr)	na ¹ , -a, -e
10 (vil)	mesto
11 (abrit)	varuje
abriter (abrite)	ščititi, varovati
12 (dœpœi)	[od]
13 (kœtr)	stiri
14 (ʒœr)	dni
15 (œn-pœsjœnr)	upokojenka
16 (dœ-mark)	[od znamenja] znamenit, -a, -o
17 okrajšava za Madame (madam)	gospa
18 (tœste)	[rodbinsko ime]
19 (ki)	ki, kateri, -a, -o
20 (atœdra)	bo dosegel, -a
atteindre (atœdr)	doseči
21 (dœmœi)	jutri
22 (sa)	njena, svoja
23 cent-cinquième (sœ-sœ̃kœm)	stopeti, -a, -o
24 (œne)	leto
25 (œ)	je
26 (œne)	rojena
27 (œ-nœfœ)	v resnici, v istini
28 le quatorze octobre (lœ-kœtœr œktœbr)	14. oktobra
29 dix-huit cent vingt et un (di-zœi-sœ-vœ̃tœ-œ)	1821
30 (œ)	v
31 (z-œbrœ)	[krajevno ime]
32 (dœ)	v
33 (œzœr)	[oblast]
34 [skrajšano iz: la a connue] (lœ-kœnœ)	jo je poznal
connaitre (kœnœtr)	poznati
35 (sœkœtœ)	petdeset
36 (pœtisœr)	slastičarica
37 (bulvar)	bulvar [široka mestna ulica z drevoredom]

38 [lɔʃã]	[palača v Marseju]
39 (s-na-pa)	[on ^a] nima
40 [dot-rʃfirmite]	[od] druge slabosti
41 [skrajšano iz que]	(k) kot, kakor
42 (ʃ-pô)	malo
43 (dô sʁrdite)	[od] gluhosti

5. Vrstilni števniki.

1. le premier (le-prəmje), la première (la-prəmjer)
2. f e se-ond (ʃə-zgɔ̃), la seconde (la-zgɔ̃d)
- 1 le [la] deuxième (dözjɛm)
3. le (la) troisième (trvazjɛm)
- 4 le (la) quatrième (katrjɛm)
5. le (la) cinquième (sʃkʲjɛm)
6. le (a) sixième (sizjɛm)
7. le (a) septième (sɛtjɛm)
8. le (la) huitième (ɥitjɛm)
9. le (la) neuvième (nœvjɛm)
10. le (a) dixième (dizjɛm)
11. le (la) onzième (ɔ̃zjɛm)
12. le (a) douzième (duzjɛm)
13. le (a) treizième (trɛzjɛm)
14. le (a) quatorzième (katɔrzjɛm)
15. le (a) quinzième (kʲzjɛm)
16. le (a) seizième (sɛzjɛm)
17. le (a) dix-septième (disɛtjɛm)
18. le (la) dix-huitième (dizɥitjɛm)
19. le (la) dix-neuvième (diznœvjɛm)
20. le (a) vingtième (vɛtjɛm)
21. le (a) vingt et unième (vɛ-te-ünjɛm)
22. le (a) vingt-deuxième (vɛt-dözjɛm)
25. le (a) vingt-cinquième
29. le (a) vingt-neuvième
30. le (a) trentième (trɛtjɛm)
31. le (a) trente et unième (trɛ-te-ünjɛm)
40. le (a) quarantième (karɛtjɛm)
41. le (a) quarante et unième
50. le (a) cinquantième (sʃkɛtjɛm)
60. le (a) soixantième (swasɛtjɛm)
61. le (a) soixante et unième
70. le (a) soixante-dixième (. . . dizjɛm)
71. le (a) soixante et onzième
72. le (a) soixante-douzième
80. le (a) quatre-vingtième (. . . vɛtjɛm)
81. le (a) quatre-vingt-unième (. . . v-ünjɛm)
82. le (a) quatre-vingt-deuxième
90. le (a) quatre-vingt-dixième
91. le (a) quatre-vingt-onzième
99. le (a) quatre-vingt-dix-neuvième
100. le (a) centième (sɛtjɛm)
101. le (a) cent-unième (sɛ-ünjɛm)
110. le (a) cent-dixième (sɛ-dzjɛm)
200. le (a) deux-centième (dö sɛtjɛm)
700. le (a) sept-centième
1000. le (a) millième (miljɛm)
2000. le (a) deux-millième
- 100.000. le (a) cent-millième
- 1.000.000. le (a) millionième (miljonjɛm)
- 1.000.000.000. le (a) milliardième (miljɛrdjɛm) = le (a) billionième (biljonjɛm)

Opombe.

1. — Končni soglasniki glavnih števnikov 5 — 10 se izovarjajo samo pri štetju, pred sledečim samoglasnikom in pred imeni mesecev, pred katerimi se vedno rabijo le glavni števniki: le six octobre (la-sis-oktobr) šestega oktobra, Izjema: le 1er (= premier) octobre.

Razlaga.

4.) Glavni števniki.

- 1 un, une (ũ, ün)
- 2 deux (dö)
- 3 trois (twa)
- 4 quatre (katr, kat)
- 5 cinq (sʃk)
- 6 six (si)
- 7 sept (sɛt)
- 8 huit (ɥit)
- 9 neuf (nœf)
- 10 dix (dis)
- 11 onze (ɔ̃nz)
- 12 douze (duz)
- 13 treize (trɛz)
- 14 quatorze (katɔrz)
- 15 quinze (kɛz)
- 16 seize (sɛz)
- 17 dix-sept (disɛ)
- 18 dix-huit (dizɥit)
- 19 dix-neuf (diznœf)
- 20 vingt (vɛ)
- 21 vingt et un (vɛ-te-ũ)
- 22 vingt-deux (vɛt dö)
- 25 vingt-cinq (vɛt-sʃk)
- 29 vingt-neuf (vɛt-nœf)
- 30 trente (trɛt)
- 31 trente et un (trɛ-te-ũ)
- 40 quarante (karɛt)
- 41 quarante et un (karɛ-te-ũ)
- 50 cinquante (sʃkɛt)
- 60 soixante (swasɛt)
- 61 soixante et un (swasɛ-te-ũ)
- 70 (60 + 0) soixante-dix (swasɛt-dis)
- 71 (60 + 11) soixante et onze (swasɛ-te-ɔ̃z)
- 72 (60 + 12) soixante-douze (swasɛt-duz)
- 80 (4 × 20) quatre-vingt(s) (katr-vɛ)
- 81 (4 × 20 + 1) quatre-vingt-un
- 82 (4 × 20 + 2) quatre-vingt-deux
- 90 (4 × 20 + 10) quatre-vingt-dix
- 91 (4 × 20 + 11) quatre-vingt-onze
- 99 (4 × 20 + 10 + 9) quatre-vingt-dix-neuf
- 100 cent (sɛ)
- 101 cent-un (sɛ-ũ)
- 110 cent-dix (sɛ-dis)
- 200 deux cent(s) (dö-sɛ)
- 700 sept cent(s) (sɛt-sɛ)
- 1000 mille (mil)
- 2000 deux mille (dö-mil)
- 100.000 cent mille (sɛ-mil)
- 1.000.000 un million (ũ-miljɔ̃)
- 1.000.000.000 un milliard (ũ-miljar) = un billion (biljɔ̃)